

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ САМОВИМОГЛИВОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Розкрито зміст та педагогічні засоби формування у старшокласників самовимогливості в процесі професійної орієнтації, виходячи з того, що самовимогливість постає як умова самовиховання особистості, необхідна у період професійного самовизначення та професійного становлення.

Ключові слова: самовимогливість, професійна орієнтація, професійне консультування.

Професійна діяльність людини завжди викликала інтерес з боку науковців, адже саме вона надає необмежені можливості в розкритті особистісного потенціалу та є площиною самореалізації особистості. Тому фахівці підкреслюють важливість профорієнтаційної самодіяльності старшокласників, які здійснюють перші кроки у власному професійному становленні. Однак часто система професійної орієнтації учнів зводиться до профорієнтаційної діагностики і надання порад, що стосуються професійного вибору. Така ситуація не задовольняє потреби особистості у профорієнтаційному виховному середовищі, яке б давало старшокласнику змогу усвідомити свої індивідуальні особливості, узгодити їх із вимогами професії та створити на цій основі програму самовиховання. Крім цього, виходячи із соціальних та економічних процесів, що відбуваються в сучасній Україні, методичні профорієнтаційні матеріали також вимагають оновлення. Отже, актуальною залишається потреба у проведенні дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на впровадження у навчально-виховний процес змісту та педагогічних засобів, які б підвищували виховний потенціал професійної орієнтації старшокласників.

Для нашого дослідження велике значення мають праці науковців, в яких зазначено, що форми, методи, засоби впливу на особистість старшокласника у процесі професійної орієнтації мають активізувати механізми самовиховання особистості шляхом самопізнання, самооцінки та самовдосконалення (І. Бех, О. Вітковська, О. Мельник, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, С. Чистякова та інші).

Метою статті є висвітлення особливостей дослідно-експериментальної роботи з формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Розуміння ролі активності людини у власному розвитку дає педагогу можливість цілеспрямовано організовувати діяльність учня, ставити його в позицію активного діяча, озброювати способами діяльності для активного виявлення своїх сил. Н. Мойсеюк підкреслює, що виховання відіграє головну роль у розвитку особистості лише за умови, якщо воно позитивно впливає на внутрішнє стимулювання її активності щодо роботи над собою, тобто коли розвиток набуває характеру саморозвитку [4, с. 83]. Саме тому, на нашу думку, важливим є створення такої методики, яка б завдяки взаємодії внутрішнього (прагнення учня до самоудосконалення з урахуванням вимог майбутньої професії) і зовнішнього виховного впливу (система педагогічних засобів профорієнтації) створювала умови для формування самовимогливості в контексті професійного зростання на основі особистісно орієнтованої парадигми.

В основі особистісно орієнтованої парадигми лежать провідні ідеї гуманізації освіти, що дають учневі змогу усвідомити діапазон своїх особистих потреб і можливостей, виявити і розкрити своє «Я», виробити вміння самостійно діяти, прагнути творчості, духовного розвитку та самовдосконалення (І. Бех, М. Боришевський, І. Якиманська). О. Бондаревська вважає, що методичний арсенал особистісно орієнтованого підходу становлять форми, методи і прийоми, які відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, надання дитині необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту та засобів навчання і поведінки.

Отже, система професійної орієнтації має стати середовищем, яке згідно з особистісно орієнтованим підходом спрямоване на активізацію особистісних аспектів професійного самовизначення та професійного становлення особистості. Тому система засобів професійної орієнтації повинна не лише допомагати старшокласнику у професійному самовизначенні, а й стимулювати ті характеристик людини, які є передумовами успішного професійного навчання і діяльності, серед яких важливе місце посідає самовимогливість.

Самовимогливість, на нашу думку, зумовлена внутрішніми суперечностями особистості, що опосередковуються впливами оточення, і спрямована на потенційні можливості суб'єкта. Саме тому самовимогливість є складником, неодмінною умовою самовиховання (О. Бодальов, С. Карпенчук, О. Ковальов, П. Осипов), яке постає як процес самопізнання, саморозвитку

та самовдосконалення особистості. Виходячи з цього, самовимогливість є компонентом самосвідомості, має активно-дієвий характер та забезпечує розвиток потенційних можливостей людини шляхом подолання внутрішніх суперечностей, що зовнішньо детерміновані. Завдяки їй особистість приводить свої внутрішні ресурси у відповідність до умов зовнішнього середовища і досягає успіху в оволодінні особистісно значущою метою.

В юнацькому віці потреба професійного та особистісного самовизначення обумовлює активізацію самосвідомості, визначає її змістовну характеристику та стає головною рушійною силою подальшого розвитку. Процес професійного самовизначення потребує від молодого людини максимального напруження сил, вияву активності, самостійності та відповідальності, а отже і самовимогливості [1]. Тому доцільним є формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації, метою якої є посилення конкурентоспроможності, здатності до професійного самовдосконалення та активності в професійному житті.

Мета формувального експерименту полягала в дослідженні ефективності методики формування самовимогливості старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Для успішної реалізації змісту профорієнтаційної роботи необхідно дотримуватися певних умов. Насамперед, він має ґрунтуватися на загальних принципах гуманізації, гуманітаризації, демократизації, забезпечувати пріоритети особистості та загальнолюдських цінностей, реалізацію потенційних сил індивіда, його потреб і запитів. Самостійність, відповідальність, активність, свобода професійного самовизначення забезпечується формуванням суб'єктності особистості на основі інформації про світ професій, особливості ринку праці, створення умов для самопізнання, самооцінки й розвитку здібностей людини [5]. Виходячи з того, що зміст профорієнтації на базовому (визначальному) етапі передбачає вивчення наукових основ вибору професії (класифікаційні ознаки професій, їхні вимоги до людини та спорідненість за психологічними ознаками, основні професійно важливі якості, правила вибору професій), оволодіння методиками самопізнання, самооцінки розвитку індивідуальних професійно важливих якостей, формування вмінь порівнювати вимоги професій з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці, створення умов для професійної проби в різних видах професій-

ної (чи наближеної до професійної) діяльності, основними напрямками профорієнтаційної роботи на базовому етапі (період навчання в старшій школі) є професійне інформування, професійне консультування, професійне виховання, супровід професійного самовизначення. Зважаючи на взаємозумовленість цілей та педагогічних засобів, а також виходячи з мети, завдань формування самовимогливості з урахуванням вікових особливостей учнів був здійснений добір матеріалів для методики формування самовимогливості. Нами були відібрані такі педагогічні засоби: курс профорієнтаційного спрямування «Побудова кар'єри для учнів» 10-11-х класів, професійні випробування у формі проектних робіт, професіографічні дослідження, професійне консультування.

Основою для оволодіння учнями знаннями щодо вимог майбутньої професії та індивідуальних особливостей ми обрали модуль програми профорієнтаційного спрямування «Побудова кар'єри» для учнів 10 класів. Головною метою запропонованого курсу є: самовдосконалення до вимог обраної професії шляхом формування самовимогливості учня до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Мета реалізується у процесі вирішення комплексу таких навчальних і виховних завдань: усвідомлення учнями себе як суб'єктів власного професійного становлення; активізація процесів самопізнання, самооцінки та саморозвитку; формування системи знань про зміст та структуру світу професій, їхні вимоги; актуалізація потреби у самовдосконаленні відповідно до вимог майбутньої професії.

Курс складається з програми та посібника до неї, містить вступ та два розділи. Особливістю курсу є ознайомлення старшокласників не лише зі світом професій, а й з конкретними видами професійної діяльності: управлінська, виконавська, підприємницька. Зміст курсу спрямований на формування ґрунтовних і широких профорієнтаційних знань, системних уявлень про певні сфери професійної діяльності, задоволення профорієнтаційних потреб особистості, активізацію інтересу до власного професійного становлення, а також отримання досвіду професійної діяльності в межах певної професії. Виходячи з того, що управлінська, виконавська і підприємницька діяльність різняться за метою, функціональними обов'язками, вимогами до фахівця тощо, теоретичний матеріал курсу містить конкретну інформацію щодо їхньої сутності, переваг та недоліків, специфіки виконання обов'язків та

взаємодії з іншими членами колективу. Це зосереджує увагу учня не лише на професійному самовизначенні, а й на можливостях подальшого професійного зростання (вертикального та горизонтального).

Під час вивчення програми учень оволодіває навичками самоаналізу, самооцінки, а також самостійного, відповідального та самокритичного ставлення до себе. Самовдосконалення до вимог обраної професії відбувається шляхом формування самовимогливості учня до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Курс ґрунтується на принципах доступності, системності, науковості, послідовності, урахуванні вікових й індивідуальних особливостей учнів. У процесі реалізації змісту курсу використовуються різноманітні форми профорієнтаційної діяльності. Домінуючою формою у загальноосвітньому навчальному закладі є урок. Крім профорієнтаційного уроку можуть також використовуватись лекції, конференції, зустрічі, диспути, екскурсії тощо. Обов'язковою складовою змісту програми є проведення практичних і самостійних робіт.

Професійне становлення виступає як індивідуальна проблема конкретної людини. Саме тому однією з умов успішної профорієнтації є розкриття особливостей особистості учня, які важливі для його майбутньої професійної діяльності [7]. Це завдання є центральним завданням профконсультування, яке було обране наступним засобом професійної орієнтації. Профконсультування – це система психолого-педагогічного вивчення особистості для надання їй суттєвої допомоги в успішній реалізації професійного самовизначення [2]. Профконсультування має вирішувати три групи завдань: психологічний аналіз особистості учня, зіставлення психологічних структур особистості і професії, визначення шляхів подальшого розвитку особистості. Сучасна професійна консультація оснований на клієнт-центрованому підході, що передбачає творчу взаємодію профорієнтолога і клієнта. При цьому консультативний підхід має на меті допомогти людині у розвитку її здатності самостійно вирішувати власні проблеми, що актуалізуються у зв'язку із професійним самовизначенням. Такий підхід передбачає особистісне зростання клієнта [3, с. 172]. Профконсультація відрізняється від інших форм профорієнтаційної роботи тим, що потребує максимальної індивідуалізації підходу.

Важливою умовою формування в учнів свідомого ставлення до вибору професії є професіографічний характер форм органі-

зації профорієнтаційної роботи. Під час професіографічного ознайомлення з професіями учні не тільки отримують технологічні знання про професії, але й дізнаються про психологічні вимоги успішної діяльності працівника конкретної сфери праці. Усебічна, об'єктивна, достовірна інформація про професії орієнтує у сфері трудової діяльності, а також формує певне ставлення до неї, активну позицію у професійному самовизначенні, стимулює саморозвиток. В. Сиявський зазначає, що профорієнтаційна робота має здійснюватися таким чином, щоб старшокласник оволодів способами вияву й аналізу своїх індивідуально-психологічних особливостей, нахилів, здібностей, які мають суттєве значення для вибору чи зміни професії [6].

Проба сил є важливою умовою і засобом формування адекватної самооцінки своїх професійно важливих якостей. У результаті проби сил учні набувають первинного досвіду в обраній сфері діяльності. Особливе значення має активізація пізнавальної діяльності. Пізнавальна діяльність сприяє формуванню пізнавальних інтересів та їх закріпленню [5, с. 15]. Для її активізації будь-яку форму організації профорієнтаційної роботи можна наповнити дослідницьким змістом.

Виходячи з того, що необхідність професійного самовизначення активізує самосвідомість юнака та визначає її змістову характеристику, на думку науковців, процес стимулювання самосвідомості учнів повинен мати професійну спрямованість. Саме тому формування механізмів саморозвитку в контексті особистісно орієнтованого підходу постає одним із головних завдань в системі сучасної шкільної профорієнтації. Нині науковці звертають увагу на потребу оновлення традиційного змісту, форм та методів профорієнтації, які б спонукати учня до самопізнання, самооцінки та професійного самовдосконалення. Система шкільної професійної орієнтації має не лише зосереджуватись на професійному самовизначенні учня, а й створювати виховне профорієнтаційне середовище для формування готовності особистості до постійного навчання та активності у власному професійному становленні.

Література

1. Артеменко О. А. Структурні компоненти та критерії оцінки професійної спрямованості старшокласників – вихованців позашкільних навчальних закладів / О. А. Артеменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 62-72.

2. Бабко Т.М. Профконсультування як один із інноваційних напрямів профорієнтаційної діяльності вчителя в умовах профільної школи / Т.М. Бабко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — Вип. 17, кн. 1. — С. 73-81.
3. Вітковська О.В. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: монографія / О.В. Вітковська. — К. : Наук. світ, 2001. — 91 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. — [4-е вид.]. — К., 2003. — 615 с.
5. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді : метод. посіб. / [за ред. М.П. Тименка]. — К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. — 153 с.
6. Сиявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії : навч. посіб. / В.В. Сиявський. — К. : ІПК ДСЗУ, 2010. — 89 с.
7. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б.А. Федоришин, С.Е. Карпиловская, Р.И. Миттельман и [др.]; [под ред. Б.А. Федоришина]. — К. : Радянська школа, 1988. — 176 с.

Раскрыты содержание и педагогические средства формирования у старшеклассников самотребовательности в процессе профессиональной ориентации, исходя из того, что самотребовательность выступает условием самовоспитания личности, необходимым в период профессионального самоопределения и профессионального становления.

Ключевые слова: самотребовательность, профессиональная ориентация, профессиональное консультирование.

Z. V. Okhrimenko

The Experimental Research on Formation of Self-Demanding of Senior Students during Career Guidance

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine).

Modern scientists are paying special attention to the need of updating the traditional content, forms and methods of career counseling that would encourage the student to self-knowledge, self-esteem and professional self-perfection. Therefore, the system of school vocational guidance should not only focus on the student's professional self, but also perform tasks related to the creation of an educational environment aimed at fostering students' readiness to overcome difficulties, perform lifelong learning and be active in their own professional development. The need for professional self-determination activates the consciousness of a teenager and determines its semantic characteristics. Stimulating consciousness of senior students should be professionally oriented. The formation of self-demanding mechanisms in this context is one of the key problems in the system of modern school career guidance.

Keywords: career guidance, professional counseling, self-demanding.

References

1. Artemenko, O. A. (2013). Strukturni komponenty ta kryterii otsinky profesii-noi spriamovanosti starshoklasnykiv — vykhovantsiv pozashkilnykh navchal-

nykh zakladiv [Structural components and criteria of evaluation of professional orientation of senior students in out-of-school educational establishments]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Issue 17, book 1 (pp. 62-72).

2. Babko, T.M. (2013). Profkonsultuvannia yak odyin iz innovatsiinykh napriamiv proforientatsiinoi diialnosti vchytelia v umovakh profilnoi shkoly [Professional consultation as one of the innovation direction of vocational guidance activity of teacher in conditions of profile school]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Issue 17, book 1 (pp. 73-81).
3. Vitkovska, O.V. (2001). Profesiine samovyznachennia osobystosti i praktychni aspekty profesiinoi konsultatsii [Professional self-determination and the practical aspects of professional advice]. Kyiv: Nauk. svit.
4. Moiseiuk, N.Ye. (2003). *Pedahohika [Pedagogy] (4th ed)*. Kyiv.
5. Timenko, M.P. (2001). *Pedahohichne upravlinnia profesiinym samovyznachenniam uchnivskoi molodi [Pedagogical management of professional self-determination of youth]*. Kyiv: Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy.
6. Syniavskiy, V.V. (2010). *Psykhologichni osnovy proforientatsiinoi profesiografii [Psychological foundations of vocational guidance profesiography]*. Kyiv: IPK DSZU.
7. Fedorishina, B.A. & Karpilovskaia, S.E. (1988). *Sistema profinformatsionnoi rfboty so starsheklassnikami [The system of vocational guidance work with senior students]*. Kyiv: Radianska shkola.